

CORESPONDENȚA LUI ȘTEFAN BACIU – MĂRTURIE A UNUI SCRITOR DIN EXIL

Laura MOLNAR*

Key words: Ștefan Baciu, writer, correspondence, Brașov.

Scriitorul Ștefan Baciu se naște în Brașov în 1918, în 1941 își ia licență în Drept la București. Părăsește țara în 1946, cu o funcție diplomatică la Legația din Berna. În 1948 demisionează pentru a cere azil politic în America Latină. Din 1949 până în 1962 este rezident în Brazilia, unde are o activitate fructuoasă de publicist, iar din 1964 până la sfârșitul vieții, survenit în 1993, se află în Honolulu, unde este titular la catedra de Limbi române, predând cultură și civilizație latino-americană.

Personalitate complexă și completă, a fost poet, ziarist, memorialist, traducător, critic de artă, diplomat și profesor universitar.

Despre Ștefan Baciu putem spune că a avut un cult al corespondenței. Încă de la o vîrstă fragedă a scris și a primit scrisori. Scrisorile sale sunt răspândite în întreaga lume. Lucrarea de față ia în discuție corespondența către familie, care este astăzi arhivată în Casa Memorială „Ștefan Baciu”, la Brașov. În fondul de corespondență, avem 717 de numere de inventar, scrise pe parcursul a treizeci și unu de ani, ce conțin 256 de scrisori trimise după 1990 iar restul sunt ilustrate expediate până în 1990. Frecvența lor este una inegală. Sunt ani în care avem doar trei lustrate și ani în care înregistram 50 (1979). Acestea provin din diferite locații când Ștefan se află în congediu în Europa. Cel mai mare număr (scrisori și ilustrate) este de 93, din 1992, ultimul an de viață. Această formă de corespondență la vedere, pe care a ales-o Ștefan Baciu, credem că se datoră riscului mai mic de a fi cenzurată de autoritățile comuniste. În același timp, ilustrata constituie pentru Ștefan Baciu, un prilej de a trimite imagini din lume, care devin ele însese o colecție interesantă pentru varietatea și diversitatea lor: peisaje, muzeu (Prado, Madrid, Muzeul de artă din New York etc.), case memoriale (Rabelais, Proust etc), opere de artă ale pictorilor celebri (El Bosco, Boticelli, Chagal, Magritte, Salvador Dali, Hiroshige etc.) sau ale unor pictori ignoranți în țară, pe care îi face cunoșcuți familiei, cum e cazul lui Carmen Baptista¹. Până în 1985, anul morții mamei, îi sunt adresate acesteia, ca următoarele să fie trimise surorii mai mici, Ioana Mărgineanu. Pentru a le putea urmări „soarta”, scrisorile mamei scrise în limba germană, erau numerotate, iar Ștefan, ca măsură de precauție, relua de mai multe ori o informație pe care o considera importantă (de obicei legată de cecurile de bani trimise acasă).

Corespondența ne aduce în față un scriitor dedicat muncii sale de la catedră și de om al literelor, care în măsura în care trăiește în prezent este foarte ancorat în trecutul amintirilor și în condiția sa de scriitor în exil. De aceea, am spune că avem o corespondență de factură descriptivă și una de evocare. De asemenea, se poate face o clasificare în timp a acesteia în funcție de locurile unde a trăit scriitorul la un moment dat. O primă perioadă e cea în care se află la Berna, ca atașat de presă, apoi a șederii sale în Brazilia până în 1962, cea din Honolulu și o ultimă perioadă, de trei ani, după revoluția din 1989, care coincide cu declanșarea Parkinsonului și cu ultimii ani de viață.

Primele etape sunt foarte sărace în informații. Nu sunt practic, decât două vederi din 1947, scrise cu ocazia unor călătorii și care nu ne oferă foarte multe informații despre cum era viața lor acolo, ci doar scurte notații de călătorie: „ne-am recules la momântul celui mai mare și mai poet dintre poeți: Rilke”².

* Casa Mureșenilor, Brașov.

¹ Despre Carmen Baptista scrie: „Autoarea picturii e o cunoscută. În „La Paz”, am scris nu demult un articol despre arta ei. E o „primitivă” adevarată”. Muzeul „Casa Mureșenilor” - secția Ștefan Baciu, Depozit Documente, dos. 1, nr. inv. 69, ilustrată, original.

² Ibidem, dos. 7, nr. inv. 676, ilustrată, original.

Nici din perioada braziliană nu există, de asemenea, din păcate, decât foarte puține informații, date de patru vederi. Prezența a treizeci și două de fotografii din acea epocă ne face să credem că a existat totuși o corespondență mai bogată, pierdută odată cu mutarea familiei din România. Din Rio: o vedere datată în 24 octombrie 1949 prin care Ștefan și Mira, soția sa, vor să împărtășească impresia lor cu cei de acasă: „...fragmentul de paradis pe care-l avem în fața ochilor. Când stăm la geam, vedem cum trec zilnic zeci de vapoare, cum se îmbăiază lumea, în care ne amestecăm apoi”³.

În vara lui 1960 (iunie) programul lor zilnic era încărcat: „Avem de lucru mai mult ca niciodată și de multe ori nu ne vedem decât seara, când nu prânzim împreună în oraș”⁴.

Apar numeroase date legate și de Mira, de starea ei de sănătate și de activitatea acesteia. Cele mai multe sunt referitoare la perioada de documentare pe care Mira a petrecut-o fie la Strasbourg, fie la Paris, pregătind teza de doctorat intitulată *Sentimentul morții în opera lui Eugen Ionescu*.

Un loc de seamă ocupă, în paginile trimise acasă, informațiile legate de activitatea de scriitor și traducător, ca și de cea desfășurată la catedra de limbi române a Universității din Honolulu, unde a predat vreme de douăzeci și sase de ani literatură și civilizație latino-americana.⁵

Ştefan își ține familia din țară la curent cu proiectele sale de scriitor și de traducător, cu fiecare din stadiile în care se afla cu o lucrare sau cu ecourile și receptarea acesteia de către presă. Din nenumăratele informații de acest fel am ales câteva pe care le-am considerat ilustrative în acest sens:

În mai 1955:

„În ultima vreme am avut satisfacția ca reviste universitare de mare prestigiu, aci, să primească esseuri de ale mele”⁶, iar în următorul an tot în mai:

„Cartea despre Bandeira este extrem de bine primită în Rio și-a făcut parte din lista celor 10 cărți mai vândute! (Bestseller!)”⁷.

În 1967:

„Tocmai primesc veste de la „Revue de Litterature comparée” (Paris) – cea mai mare, că va publica un eseu de al meu⁸. Uniunea Panamericană din Washington D. C. mi-a cerut să selecționez unii din poeții tineri latino-americanî, care vor fi traduși pentru o ediție bilingvă pentru cele 20 de țări: un brașovean ortodox și cosmopolit din Rio și Waikiki”⁹.

În 1982:

„Lucrez (singura mea «satisfacție concretă») la revizuirea textului lui Amighetti, 250 de pagini, cartea s'a... acumulat în 20 de ani în cap și s'a scris singură”¹⁰, urmând ca șapte zile mai târziu să anunțe prezența sa, ca poet brazilian, într-un volum al tinerilor:

„Eri în fine, au sosit exemplarele poezilor din Brazilia. Placheta e tipărită de un grup de poeți tineri, «generația 1965» ceea ce mă încântă ca poet Tânăr... adoptat!” în timp ce în 1984 este foarte fericit să anunțe: „În Managua m-au sărbătorit pentru cei 50 de ani de poezie!”¹¹.

Despre receptarea *Prafului de pe tobă*: „Praful continuă să aibă același succes, din Israel în München, din Paris în New York. Acum aştept să apară cărțile în Brazilia și Chile. Articole și esseuri apar «pretutindeni» și deseori mă văd citat «wie die Grossen» în cele mai neașteptate reviste din Columbia, Chile, Rep. Dominicană, Mexico”¹².

Ştefan lucrează cu pasiune:

„Am mult de lucru - e bine!”¹³, „Munca asta e un opiu pe care nu mi-l poate lua nimeni”¹⁴.

³ Ibidem, dos. 7, Nr. inv. 677, ilustrată, original.

⁴ Ibidem, dos. 4, Nr. inv. 376, ilustrată, original.

⁵ Vezi lucrarea *Ştefan Baciu-profesorul universitar în „Țara Bârsei”*, 2009, nr. 8.

⁶ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 568, ilustrată, original.

⁷ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 589, ilustrată, original.

⁸ Ibidem, dos. 7, nr. inv. 611, ilustrată, original.

⁹ Ibidem, dos. 7, nr. inv. 625, ilustrată, original.

¹⁰ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 88, ilustrată, original.

¹¹ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 94, ilustrată original.

¹² Ibidem, dos. 1, nr. inv. 60, ilustrată, original.

¹³ Ibidem, dos. 7, nr. inv. 622, ilustrată, original.

*„În ceea ce mă privește, am băgat de seamă, că posed un talent cu totul special de-a începe un nou lucru de îndată ce termin unul. E un fel de combinație de *perpetuum mobile* și de cerc vicios”¹⁵. Referitor la timpul pe care și l-ar fi dorit pentru a scrie: „*Vintilă a spus că ar avea de lucru pentru cam 150 de ani, eu m'ăs declara îndestulat cu 50!*”¹⁶.*

Alteori are impresia că nu mai rezistă atâtorez presiuni:

„Uneori aș vrea să-mi leg un hamac între doi cocotieri și să stau spre Ocean, nici măcar cu o carte în mâna. Dar asta este -desigur- pe jumătate figură de stil și pe altă jumătate un ne-adevăr”¹⁷.

Din corespondență reiese și amărăciunea poetului care, de fiecare dată când e apreciat, se gândește la destinul său nefast, de scriitor, în România.

Astfel, în februarie 1982 constată: „*Tocmai primesc Poetry – cea de a treia antologie locală, în care sunt prezent de la 1964 încoace, când acolo mi se rezervă tratamentul dat de naziști lui Heine. Asta, în treacăt fie zis, n'are prea mare importanță, ci am menționat-o numai «ca chestie»*”¹⁸. Întotdeauna în aprecierile de care s-a bucurat s-a considerat un autor român. Nu a renunțat niciodată la identitatea sa și a rămas mereu modest. Când mama sa îl laudă, el îi răspunde simplu: „*Calificativul de «erudit» de care îmi scrii mă jenează, cred că numai rabinii și bărbierii sunt la drept vorbind erudiți. Mă mulțumesc și fă poet*”¹⁹.

În afara publicării operei proprii, „poetul ortodox și cosmopolit”, cum îi plăcea să se autoîntituleze, a considerat o datorie de onoare de a face cunoscute lumii în care a trăit cultura română și reprezentanții ei. Știm că traducea în 1970 „foarte tineri poeți români” în ideea de a-i face cunoscuți.

În 1973 „*Am făcut o recenzie a poemelor lui Grete Csaki Copony (și) tradus două poezii în spaniolă*”²⁰.

Am înregistrat, de asemenea, ideea scrierii unei studiu despre Michael Teusch: „*M-am întărâtat la o idee. Aș avea mult interes să scriu un studiu despre acest prea puțin cunoscut precursor. E muncă de strâns, ar dura luni și luni (știu) dar rezultatul mi se pare că merită. E timpul descoperirilor de ce nu un brașovean S.B. pe brașoveanul M.T?*”²¹, pentru ca apoi în ilustrata cu nr. inv. 450 să anunțe că s-a scris o recenzie în Venezuela despre Michael Teusch: „*fericit că marele artist al Nostru a ajuns așa cum a meritat în tot mai multe părți*”²².

În 17 noiembrie 1989 scrie: „*Prepar un text «memorialistic» în spaniolă Ionescu înainte de Ionescu pentru „Vuelta” lui Octavio Paz unde au apărut și paginile despre Emil Cioran-care au mare succes. Mi-a scris două epistole pe chestia asta. Prietenul Mantejo, venezuelan, diplomat la Lisabona, caută editor pentru traducerile din Emil Botta «Întunecatul april»: să vedem căci e greu!*”²³.

Ştefan Baciu vorbeşte, evident, foarte rar despre situația din țară până în 1990. Totuși, există câteva aluzii, mai mult sau mai puțin clare, privitoare la situația din România:

În 19 august 1968, referindu-se la evenimentele acelui an, îndeamnă: “*Inima noastră nu poate răspunde, aici și acolo, surâsului roboților. Fără să îmi par ridicol, în fața a tot ce se întâmplă, nu pot decât să spun ca vechiul cântic «sus inima, români!»*”²⁴.

În 29 octombrie 1970, cu ocazia zilei sale de naștere: „*Timpurile și cei ce le comandă au avut grije (!?) să nu mai poată fi AŞA, dar întâlnirea din inimă nu ne o poate lua, răpi, fura, confisca, nimeni. Și nicăieri*”²⁵.

După o mai lungă perioadă de tăcere din România, înțelegând că este vorba de cenzura

¹⁴ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 401, ilustrată, original.

¹⁵ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 446, ilustrată, original.

¹⁶ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 537, ilustrată, original.

¹⁷ Ibidem, dos. 7, nr. inv. 616, ilustrată, original.

¹⁸ Ibidem, dos. 2, nr. inv. 150, ilustrată, original.

¹⁹ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 427, original, ilustrată.

²⁰ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 520, ilustrată, original.

²¹ Ibidem, dos. 7, nr. inv. 607, ilustrată, original.

²² Ibidem, dos. 5, nr. inv. 450, ilustrată, original.

²³ Ibidem, dos. 2, nr. inv. 151, ilustrată, original.

²⁴ Ibidem, dos. 4, nr. inv. 396, ilustrată, original.

²⁵ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 447, ilustrată, original.

comunistă, folosește limba germană pentru a nu fi înțeles, în chip de concluzie.

La 17 ianuarie 1981 spune: „*Niciodată (soha!) nu a mers poșta atât de rău! Nu mai am nimic de la tine și de la nimenea din Țară; ceea ce e firește un semn că «undeva» hat sich etwas eingewatscht*”²⁶.

După 1990, se preocupă de viitorul României și își dorește instalarea cu adevărat a democrației. Astfel că, în primele zile după Revoluție, în 5 ianuarie 1990, scrie alarmat celor din țară:

„*Dragă Ioana, de două luni nimic de la tine, nici de Crăciun. De peste două săptămâni zilnic de 5-6 ori caut legătura telefonică la București. Imposibil*”²⁷.

În 21 mai 1990, începe deja să înțeleagă cum stau lucrurile: „*scriu cu un amestec de melancolie și de mânie, dat fiind cele ce se petrec în biata Românie. Lucrurile seamănă înfricoșător cu toamna lui 44-45, numai că atunci FSN se numea Liga Patriotă, Uniunea Patriotă, Partidul Național Liberal. Sunt speriat că istoria se va repeta, dar nu prea multă vreme.*”²⁸, iar la 14 mai, pe un ton optimist: „*sper ca alegerile să fie alegeri, ca biata Românie liberă să poată fi și liberată!*”²⁹.

În iunie 1990 tonul său este deja unul dezamăgit și revoltat: „*Am văzut ce se întâmplă la București: nu mă mir de nimic: Dar sunt cuprins de mânie pentru că «România e țara mea». După Ceaușescu - asta*”³⁰.

În septembrie 1990, totuși, încrederea sa în destinul României îl face să fie optimist: „*Trebuię ca bunul Dumnezeu să aibă grijă de România. Cât mai e timp. De astă sunt convins!*”³¹.

Departate de țară și de familia sa, Ștefan Baciu vorbește adesea despre dorul de cei dragi. Pentru a se simți mai aproape de casă, în 1964 își roagă mama să-i trimită lucruri cu specific românesc (năframe, linguri, fețe de masă!) și atunci când primește o icoană exclamă încântat: „*de azi - va lumina un loc de perete în biroul meu, în care petrec atâtea ore de veghe...*”³². Dorul de țară îl face să își planteze chiar propriul brad în curtea casei.

În februarie 1973 cere autoironic: „*M-ar interesa” Sentimentul dorului” în poezia românească, spaniolă și portugheză de Elena Bălan, Ed. Minerva, 1972. Sunt un «expert» în materie!!!*”³³.

Orașul natal, Brașovul, ocupă un loc important în amintirile poetului. Este imaginea de urbe pitorească a anilor interbelici, încremenită „in illo tempore”. Orice ocazie i-o trezește vie, din memorie:

22 ianuarie 1968: „*La Brașov numai «sezoniștii» puteau să se dedice cu totul orașului*”³⁴.

29 octombrie 1970: „*Mă gândesc la Brașovul nostru cu Josefine Maude și Gămulea, cu Verdeauă, Tărtoabă cu Promenada și Strada Furcilor*”³⁵.

Plimbarea într-un parc parizian, în 1972, îl poartă cu gândul tot spre orașul amintirii: „*În acest parc imens în care dansul frunzelor mi-a amintit un Brașov (care, vorba lui Aron Cotruș) «nu mai trăiește decât în fumuriile depărtări ale amintirii». Vorba lui D.N.Teodor: «aruncă toamna cu castane în mine»*”³⁶.

Orașul de la poalele Tâmpei îi revine în memorie și cu ocazia joggingului pe care îl practica în fiecare dimineată: „*Îmi aduc aminte, cum sub Tâmpa, grupe de la sași, în frunte cu Zundi «mergeau stramm» și cum măruntul Gal, alerga pe alei*”³⁷.

Când lucrează cu intensitate, poetul are ca referință casa părintească drept spațiu al creației prin excelență: „*Zilele acestea am scris ca în Lunca Plăieșului!*”³⁸, iar lectura lui Ortega y Gasset

²⁶ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 51, ilustrată, original.

²⁷ Ibidem, dos. 2, nr. inv. 152, ilustrată, original.

²⁸ Ibidem, dos. 2, nr. inv. 181, ilustrată, original.

²⁹ Ibidem, dos. 7, nr. inv. 637, ilustrată, original.

³⁰ Ibidem, dos. 4, nr. inv. 305, ilustrată, original.

³¹ Ibidem, dos. 2, nr. inv. 179, ilustrată, original.

³² Ibidem, dos. 5, nr. inv. 406, ilustrată original.

³³ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 540, ilustrată, original.

³⁴ Ibidem, dos. 4, nr. inv. 380, ilustrată, original.

³⁵ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 447, ilustrată, original.

³⁶ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 507, ilustrată, original.

³⁷ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 21, ilustrată, original.

³⁸ Ibidem, dos. 6, nr. nv. 550, ilustrată, original.

îi rememorează trecutul copilăriei brașovene și figura tatălui: „*Citesc pe Ortega y Gasset și-mi aduc aminte de lecturile Tatei: Lunca Plăieșului, Casa Galbenă. Rog scrie-mi despre asta: cum vedea Tata pe Ortega, cum l-a descoperit.*”³⁹

Evocarea imaginii paterne și a copilăriei e provocată de sărbătorile românești:

„*Mâine e Sfântul Nicolae, ziua când Tata sosea cu sacul de daruri, ce trist am fost (ții minte?) când i-am văzut ghetele (de la Lishka) pe care a uitat să le scoată în graba mare!*”⁴⁰. Lishka îi trezește un flux de imagini (ce vin în cascadă) de locnici și locuri: „*Enea, Stinghe și Tigoiu. Reduta. Rozincine. Găitănar, La Bulz. Librăria Ciurcu. Bodega Avrigeanu, nr. 7. Str. Lungă... V. Maximilian... Pe Tocile. În Prund.... Brassoï Lapók!*”⁴¹, toate într-un adevărat amalgam evocator, pe care epistolierul își exprimă dorința de a-l transforma în poezie.

Imaginea orașului Honolulu, în opoziție, este una a prezentului, unde Ștefan Baciu a trăit aproape treizeci de ani. Ea se conturează în mod distinct atât din propriile impresii, cât și din imaginile vederilor. Honolulu este spațiul în care tradițiile indigenilor, muzica și dansurile lor rămân doar apanajul atracției turistice. Orașul este unul al contrastelor, văzut în plină schimbare și modernizare, un loc unde se întâlnesc, în armonie, toate rasele pământului. Cea mai ilustrativă descriere a lumii cosmopolite în care trăiește este aceasta: „*Azi am venit în autobuz lângă un călugăr budist, și pe lângă masa mea la EASTWESTCENTER mănâncă un grup de studenți din Birmania, Ceilon, Cambodja, Pakistan. Lângă ușa mea, în celălalt birou, bate la mașină un coleg din Indonezia și un student din Tailanda stă de vorbă cu logodnica lui, în timp ce o studentă japoneză mă întreabă ceva din gramatica portugheză*”⁴².

De remarcat sunt câteva descrieri tulburătoare ale calamităților care lovesc insula și la care este martor. La 4 decembrie 1969: „*Zilele astea, cauzate de furtuni de departe, uriașe unde, mai înalte decât un edificiu, izbesc în coastele insulei Oahu. Noi cum știi, locuim pe un deal, aşa că nu avem nici o amenințare! Dar ceea ce se vede, e ca un teribil bombardament!*”⁴³.

În 25 noiembrie 1982 face o descriere realistă și sugestivă: „*Acum două zile a «izbit» insulele uraganul Iwa, cel dintâi într-un sfert de secol și primul în viața mea. Acasă, totul bine, casa e solidă! Mai tare a suferit insula Hawaii (200 de milioane pagubă) unde au fost distruse zeci de case și sute de stâlpi de telegraf smulși ca chibritele. Impresia că trecea un tren peste casă a durat de la 2 până în zorii zilei celeilalte... Mii de oameni (6000 în Kanai) au rămas fără adăpost, sute de case parțial distruse, orașele inundate, Oahu a rămas în totalitate fără lumină, totul începe acum să intra în normal. Școlile și universitățile închise... fără poștă*”⁴⁴.

La 2 aprilie 1983: „*Cea mai secetosă (?) iarnă de o sută de ani, aproape că nu a mai plouat și în insula Hawaii (Mare) agricultura a început să sufere! Cum veți, după uragan, erupție de vulcan (Insula Mare) și acum, seceta!*”⁴⁵

Despre activitatea vulcanică din insule, scrie în aprilie 1990 cu conștiința de a fi martor la evenimente cosmice: „*Vulcanul de pe insula mare e în erupție de 7 ani (!) și a înghițit 110 case - dintre care 4 azi noapte. Asist la facerea lumii!*”⁴⁶.

În câteva ocazii, nu se poate abține să exclame entuziasmat:

„*Loc mai frumos decât dealul Pacificului, greu de găsit (vezi Radu Tudoran)*”⁴⁷. Uneori o notație scurtă ne oferă o imagine subiectivă: „*în fața blocului unde e biroul meu cad nuci de cocos! Nu s-ar crede dar e un peisaj familiar!*”⁴⁸ sau „*Waikiki e și el cuprins de lepra secolului XX:*

³⁹ Ibidem, dos. 6, nr. nv. 518, ilustrată, original.

⁴⁰ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 556, original, ilustrată.

⁴¹ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 556, original, ilustrată.

⁴² Ibidem, dos. 6, nr. inv. 529, original, ilustrată.

⁴³ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 434, original, ilustrată.

⁴⁴ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 84, ilustrată, original.

⁴⁵ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 93, ilustrată, original.

⁴⁶ Ibidem, dos. 4, nr. inv. 357, ilustrată, original.

⁴⁷ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 59, ilustrată, original.

⁴⁸ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 536, ilustrată, original.

*turismul.”⁴⁹ Altă dată, cu un ton de amărăciune în fața civilizației care distrug frumusețile naturii: „*E încă aici o ultimă fărâmă de fost paradis, pe care mâna omului îl strică din ce în ce mai mult, cu tot mai multă râvnă*”⁵⁰.*

Situată financiară apare înregistată în 1983, când vorbește despre criză:

„*La Universitate e jale: s’au mai tăiat opt milioane din buget, și se invită lumea să iasă la «penzie» early. Deocamdată se fac mari economii la cumpărat de cărți, bibliotecă etc. Vremurile de aur din anii ’60 s’au dus*”⁵¹.

În permanență interesat să cunoască tot ce se întâmplă în țară, a avut un interes particular pentru literatura română și scriitorii ei, fiind un cititor constant al autorilor români. Corespondența ne dă un punct de referință asupra lucrărilor și autorilor care îl interesau: Mony Jebeleanu, *Biografii posibile*, de I. Corbea, *Orașul amintirilor* de E. Herovanu, *Amintiri* de Al. Rosetti, Horia Oprescu, G. Bogza, I. M. Rașcu (*Amintiri și medalioane*), Eugeniu Speranța și Isaia Răcăciuni (*Amintiri*), jurnalul lui Cocea, epistolele lui Vianu, Barbu, Alexandru Paleologu, Bărnuțiu. Legat de Eugen Barbu notează impresii de lectură: „*cetesc Princepele care e foarte frumos dar nu se poate fără N. Filimon și Marele Matei Caragiale. E un fel de groapă à rebours. O frescă făcută din grele brocarturi și fagură.*”⁵². Alte aprecieri interesante sunt la adresa *Scrinului negru* al lui George Călinescu: „*Eu cetesc amuzat Scrinul negru, i-aș zice «alb și negru». E un reportaj al unui cinic glumeț*”⁵³. Este, de asemenea, încântat de lectura care îl poartă prin Brașovul din paginile lui Nicolae Carandino.

Din pachetele venite din țară, semnalează sosirea poemelor de Lalescu, Pilllat, Arhezi etc. Pasiunea pentru lectură este vizibilă la primirea pachetelor de cărți, când are aceleași reacții de bucurie ca și în anii copilăriei: „... a venit splendidul pachet de cărți de care nu pot să spun decât că mi’ a redat euforia maldărelor de Crăciun și 29 octombrie când o ștergeam iute în odaia mea, ca să rămân cu ele!”⁵⁴. Altădată, conștient că lectura a fost un mijloc de evadare din realitate, dar și o modalitate de luminare și cultivare de-a lungul vieții, scrie: „*Abia (!) aştept ca diseară să car de la «cancelarie» o bună parte din cărți, ca să le pot citi pe îndelete, sub lampă. Am avut, cu toate greutățile acestei vieți, mereu o lampă, oriunde!*”⁵⁵.

În noiembrie 1970: „*La lectura celor trimise «am intercalat» alte cărți, venite din alte locuri și țări (Bolivia și Papua) între timp. Atâtea de nici nu mai au loc-e din ce în ce mai mult, singura mea «pasiune» aceea a «primei mele tinereți»-wohin bist du entschwunden?*”⁵⁶. Din revistele care circulau prin țară, trimise de familie, știm că lectura cu mare interes „România literară”, „Luceafărul” și „Vatra” de la Târgu Mureș.

În afara lecturilor, aflăm cum își petreceau timpul liber: „*Zilele trec în zbor printre teze, examene, invitații și corecturile Antologiei care trebuie să apară la finele acestui an*”⁵⁷, sau: „*Acum am de preparat o lecție pentru seminarul de poezie latino-americană, apoi suntem poftiți la vernisajul lui Jean Charlot! E spre seară am lucrat, am cules lămâi, am udat grădina!*”⁵⁸. În 1973, redă o imagine semnificativă a ceea ce înseamnă activitatea sa cotidiană: „*Ca de obicei măzgălesc un „Mele” (revista de poezie pe care a scos-o cu mijloace proprii din 1965 până în 1992, ultimul an de viață), citesc 8-10 reviste, 3-4 «cărți», scriu poeme și mă plimb cu mâinile la spate și pălăria de păi trasă pe frunte*”⁵⁹.

Un împătimit corespondent a fost Ștefan Baciu încă din copilărie. Poșta însemna pentru el nevoia de comunicare, necesitatea de a fi în contact cu prietenii răspândiți în întreaga lume și de a fi la curent cu evenimente petrecute în locuri depărtate. Când nu primește vesti din țară afirmă laconic:

⁴⁹ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 522, ilustrată, original.

⁵⁰ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 431, ilustrată, original.

⁵¹ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 90, ilustrată, original.

⁵² Ibidem, dos. 5, nr. inv. 458, ilustrată, original.

⁵³ Ibidem, dos. 4, nr. inv. 398, ilustrată, original.

⁵⁴ Ibidem, dos. 4, nr. inv. 384, ilustrată, original.

⁵⁵ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 448, ilustrată, original.

⁵⁶ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 441, ilustrată, original.

⁵⁷ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 529, ilustrată, original.

⁵⁸ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 470, ilustrată, original.

⁵⁹ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 547, ilustrată, original.

„Poștă din Dacia, nimic”⁶⁰.

După Revoluție anunță - conștient că acum nu mai este ignorat deliberat ca înainte - primirea unor scrisori din București, Satu Mare și Brașov fapt care îl încântă.

Imaginea factorului Kovalski, cel care îi aducea corespondență în Brașovul copilăriei, este una foarte pregnantă: acesta devine un adevărat erou de roman ce este evocat de nenumărate ori în pagini ale brașoveanului exilat: „marele nostru Kovalski! Cel care în zilele «fără» striga de pe celălalt trotuar: nincsszerelem!”.

Corespondenții săi, pe care îi amintește mamei cu diverse ocazii sunt: Adolf Meschendorfer, Nicolae Carandino, Emil Cioran, Nicolae Manolescu, Saşa Pană, Vintilă Horia, fiul lui Cătănoi, Grete Csaky Capany: „i-am scris: E Tânără! Cred că ţi-a trimis și ţie un exemplar din frumosul ei album poetic 1893-1973”⁶¹, sau dintre străini: Amighetti, Ernesto Cardenal, Octavio Paz, Pablo Antonio Quadra: „A venit o scrisoare de la marele poet Pablo Antonio Cuadra, din Nicaragua, în care-mi scrie că e «fericit» că am să scriu o carte despre el”⁶².

Mamei, familiarizată cu personalitățile culturii brașovene, îi împărtășește impresii din această corespondență: „Am avut o impresionantă scrisoare cu tăieturi de la Vania, căruia i-am scris. Domnița a fost un om cu totul rar și nu se mai naște în curând alta ca ea. Nici pe deosebire”⁶³.

Un exemplu grăitor pentru importanța cuvântului venit de departe ni-l oferă cu ocazia întoarcerii din vacanța sabbatică a anului 1972, când anunță că în lipsa lui s-au adunat 5 lăzi de poștă! Corespondența devine un mijloc de evocare: „Ceea ce-mi scrii despre Elena Vianu, am simțit și eu același fior: n’o văzusem de prin 41-42-43 în casa lor de la șosea; unde Vianu mă onora cu lectura poemelor lui, lucru pe care-L făcea cu extrem de puțini! Aripa morții bate mereu”⁶⁴.

Pentru scriitorul român este o mare plăcere a primi vizitele unor prieteni. În 1965: „la posibila vizită a lui Alecu (Alexandru Paleologu) mă gândesc cu o emoție deosebită și dacă se poate odată, arătați-i acest carton în care merge spre el toată statornica mea frație de peste 25 de ani”⁶⁵.

În 7 mai 1966: „Zilele astăzi a fost aci vechiul nostru amic filosoful francez Gabriel Marcel, foarte bătrân (77) dar extrem de activ și de lucid. Am stat mult de vorbă! E un bun prieten al dascălului meu de sociologie”⁶⁶!⁶⁷

„⁶⁸Amintește despre prezența în 1972 la ei în vizită a fiicei lui Eugen Ionescu, Tânără profesoară în New York. În mai 1980 exclamă: „prezența lui Amighetti în drum spre Tokio unde va avea o expoziție de gravuri, o mare bucurie!”⁶⁹.

În 1981, la 14 februarie, semnalează prezența unor brașoveni în Honolulu: „au plecat «acasă» (în Papua!) amicul Vătășanu (de pe Sirul Hoților) care au rămas cuceriti de «Honolulu» și «Praful de pe tobă». Împreună am analizat «cataroiu» fără a ajunge însă la o concluzie: oameni foarte drăguți, ambii ingineri silvici!”⁷⁰.

Mare călător, Ștefan a colindat de-a lungul vieții Europa și America în lung și lat fie în interes de serviciu (ca ziarist și conferențiar), fie doar din plăcerea de a cunoaște și de a vedea. De aceea în multe din ilustrate transmite impresii din călătorii. Uneori, pentru a descrie un oraș recurge la citate datorate unor personalități. Despre Cuzco (Peru), unde a fost în 1958, spune: „Cum spune Guayasamanin există orașe în care se trăiesc și se există. Cuzco și Florența fac parte din aceeași categorie”⁷¹, sau în Madrid îl citează pe Hemingway: „Madrid es una fiesta-pentru ochi, cum zicea

⁶⁰ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 51, ilustrată, original.

⁶¹ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 520, ilustrată original.

⁶² Ibidem, dos. 7, nr. inv. 608, ilustrată, original.

⁶³ Ibidem, dos. 5, nr. inv. 436, ilustrată original.

⁶⁴ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 575, ilustrată, original.

⁶⁵ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 567, ilustrată, original.

⁶⁶ Ștefan Baciu se referă la Emil Cioran.

⁶⁷ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 587, ilustrată, original.

⁶⁸ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 24, ilustrată, original.

⁶⁹ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 11, ilustrată, original.

⁷⁰ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 52, ilustrată, original.

⁷¹ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 560, ilustrată, original.

*Hemingway*⁷². Aflat în Boston cu ocazia unor conferințe în 1966, scrie: „*Am sosit și în «New England» și am dat de o lume întreagă de cunoșcuți din toate părțile. Orașul, pe care n'am avut timp să-l văd, mi se pare cu totul altfel decât tot ceea ce cunosc în țara asta, e impresionant!*”⁷³. Altădată, cu prilejul unei călătorii în Spania, în 1972: „*Am petrecut câteva zile întovărășiți de Goya și Velasquez, de Marele Greco și de Zurbaran într-un Madrid cu foi galbene și cețuri albăstrui*”⁷⁴.

În New York, unde este invitat la un congres, notează:

„*Aici e Duminică dimineața. Am făcut clasica plimbare în Times-Square și pe Broadway, iar acum mă odihnesc într-o «cafeteria», unde, lângă mine, se aud toate limbile pământului. O toamnă la fel de frumoasă ca aceea pe care am lăsat-o aci în 1962 când am fost aici ultima dată. Congresul a fost extrem de interesant*”⁷⁵. În Guatemala, vizitată tot cu ocazia unor conferințe, se bucură de regăsirea prietenilor: „*Am regăsit vechii și bunii mei prieteni de aici mai cordiali decât oricând și deja îmi pare rău că plec*”⁷⁶.

Ştefan Baciu vine în contact personal cu diaspora românească și în timpul călătoriilor. Ocazii cu care schimbă cu cei regăsiți idei, își amintesc de trecut sau vorbesc despre operele lor. În 1972, anul sabbatic de la facultate, are ocazia de a întâlni pe mai mulți din vechii prieteni răspândiți prin Europa: „*Seară 10 prieteni, Victoriaș, Jeanu, fostul meu dascăl de filosofie (Emil Cioran). L-am întâlnit (după câți ani?) pe dragul Marcel Iancu. Alb, dar ca în Livada Poștei*”⁷⁷.

La Madrid îl întâlnește pe Vintilă Horia: „*Eri am stat toată ziua cu vechiul Vintilă și familia*”⁷⁸.

Din 1983 se gândește la bătrânețe și la perspectiva unui „*retirement-home-frumos... dar trist... dar nimeni nu a inventat apa tinereții. Mă doare inima, dar mă tem că «asta este»*”⁷⁹.

În ultimii ani de viață vorbește foarte des despre Parkinson, boala care îl macină, despre tratamente și medicații. Această invaliditate va face ca ultimele scrisori să fie aproape ilizibile. Din cele pe care le-am putut desluși, am selectat cele mai sugestive idei:

În 28 noiembrie 1990 avem vești despre trimiterea donației de cărți, pe care scriitorul a făcut-o Bibliotecii Academiei Române: „*Au plecat cu vaporul 9 saci cu cărți (în română, germană, franceză, spaniolă) pe adresa Academiei Române...*”⁸⁰.

Iată cum se vede pe sine, cu o atitudine de resemnare, în august 1990: „*Viața mea... Bătrân, Bolnav, Singur. Asta este!*”⁸¹.

Corespondența de după '90 se axează pe preocuparea de a-și publica opera în țară și pe dorința de a reveni pe meleagurile natale. Din scrisoarea cu nr. inv. 644 aflăm că își pregătise cu foarte mare minuțiozitate întoarcerea acasă. Însotit de Tedd Step (un colaborator și prieten apropiat), ar fi venit la București, s-ar fi întors la Paris singur, de unde Tedd ar fi venit să-l ia via Paris, Los Angeles, Honolulu. Din nefericire acest proiect nu s-a realizat. Ştefan Baciu nu și-a mai revăzut niciodată țara (din care plecase în 1946): din cauza mineradei.

Ideea de a își vedea opera editată și în țara sa natală nu îl oprește să își păstreze principiile și demnitatea: „*De â din i să nu aud: prefer să mai aștepț 44 (!) de ani, dar nu accept ortografia stalinistă*”⁸², pentru ca odată publicat să constate cu un gust amar:

„*asadar mă văd publicat după patruzeci și patru ani de tăcere... am început să exist și pentru acolo...*”⁸³.

Scrisorile iau în discuție editarea poezilor și a *Prafului de pe tobă*, vorbesc de colaborarea

⁷² Ibidem, dos. 6, nr. inv. 513, ilustrată, original.

⁷³ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 597, ilustrată, original.

⁷⁴ Ibidem, dos. 1, nr. inv. 51, ilustrată, original.

⁷⁵ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 599, ilustrată, original.

⁷⁶ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 576, ilustrată, original.

⁷⁷ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 510, ilustrată, original.

⁷⁸ Ibidem, dos. 6, nr. inv. 513, ilustrată, original.

⁷⁹ Ibidem, dos. 2, nr. inv. 101, ilustrată, original.

⁸⁰ Ibidem, dos. 3, nr. inv. 276, ilustrată, original.

⁸¹ Ibidem, dos. 2, nr. inv. 101, ilustrată, original.

⁸² Ibidem, dos. 7, nr. inv. 669, ilustrată, original.

⁸³ Ibidem, dos. 4, nr. inv. 364, ilustrată, original.

la „România literară” a lui Manolescu etc.

Ştefan moare în ianuarie 1993, în timp ce vorbea la telefon cu sora sa, pe care o felicita de Sf. Ioan.

Corespondența lui Ştefan Baciu, scriitor român în diaspora, ne oferă imaginea unui om care a fost conștient de condiția și de rolul său de scriitor martor la realitățile lumii. Pasionat corespondent, a învins distanțele și depărtarea de casă și de ai săi prin cuvântul scris, oferind în acest fel, posteritatei, o imagine asupra vieții sale din îndepărțatul exil, dar și o oglindă asupra unui trecut românesc relativ recent, cel din intervalul anilor interbelici.

CORRESPONDANCE DE STEFAN BACIU – TÉMOIGNAGE D'UN ÉCRIVAIN EN EXIL

La correspondance de Stefan Baciu, écrivain roumain en exil, nous offre l'image d'un homme qui a été conscient de sa condition et de son rôle d'écrivain témoin aux réalités du monde. Une place importante dans ses pages est occupée par l'évocation du passé de sa ville natale, de la famille, des écrivains qu'il a connu etc.

Correspondant passionné, il a vaincu les distances et l'espace par sa parole écrite, en nous offrant, de cette manière, une image de sa vie d'exilé, mais aussi une sorte de miroir celui du temps de sa jeunesse, en Roumanie de l'entre deux guerres.